

Айталиева Т.К., Сейдибалиева Б.М.

«МАНАС» ЭПОСУНДАГЫ СТИЛИСТИКАЛЫК КАРАЖАТТАР

Айталиева Т.К., Сейдибалиева Б.М.

СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ПРИЕМЫ В ЭПОСЕ «МАНАС»

T.K. Aitalieva, B.M. Seidibalieva

STYLISTIC DEVICES IN THE EPOS OF «MANAS»

УДК: 398

“Манас” эпосу дүйнөлүк эпикада барандуу орду бар көлөмдүү чыгарма. Эпос көптөгөн эпизоддордон турат. Окумуштуулардын көз караштары боюнча ар бир эпизод өз алдынча бүткөн чыгарма сыяктуу өзүнүн баишталышы жана аякталышы бар. Ошол ар бир эпизоддун көркөмдүк кунарын арттырып турган көркөм сөз каражаттары бар. Эпосто көркөм сөз каражаттарынын көптөгөн түрлөрү колдонулуу менен чыгарманын узумдуулугун арттырып, ага өзгөчө боек берип турат. Эпостун курамында кездешкен көркөм сөз каражаттары окуган, уккан адамдын көңүлүн өзүнө бурбай койбойт. Алар метафора, метонимия, гипербола, литота, синекдоха, синтаксистик параллелизм ж.б. Макалада жогоруда аталган көркөм сөз каражаттарына улуу манасчы С.Орозбаковдун вариантынан мисалдар келтирилип изилденген. Мындан тышкары аллитерация, ассонанстын өтө көп колдонула тургандыгына мисалдар алынган.

Негизги сөздөр: метафора, метонимия, гипербола, литота, синекдоха, синтаксистик параллелизм, аллитерация, ассонанс.

Эпос «Манас», имеет выдающееся место в мировой эпике благодаря её внушительному объёму. Эпос состоит из множества эпизодов, и из точки зрения ученых, каждый эпизод как самостоятельно заключённое произведение имеет своё начало и конец. У каждого эпизода есть свои увеличивающие художественную ценность художественные средства. Наряду с применением множества видов художественного слова, которая передаёт эпосу особенную палитру, увеличивается притягательность. Встречающиеся в тексте эпоса средства художественного слова, всегда притягивают внимание читающего и слушающего человека. Это средства такие как метафора, метонимия, гипербола, литота, синекдоха, синтаксический параллелизм и т.д. В статье исследованы вышеперечисленные средства с примерами из варианта великого сказителя манасчи С.Орозбакова. Кроме этого приведены примеры с большим количеством применения аллитерации и ассонанса.

Ключевые слова: метафора, метонимия, гипербола, литота, синекдоха, синтаксический параллелизм, аллитерация, ассонанс.

The epic "Manas" has an outstanding place in the world epic due to its impressive volume. The epic consists of many episodes, and from the point of view of scientists, each episode as an independently concluded work and has its beginning and end. Each episode has its artistic value increasing artistic means. Along with the use of many kinds of artistic words, which conveys a special palette to the epic, attractiveness increases. The means of the artistic word encountered in the text of the epic always attract the attention of the person who reads and listens. This means such as metaphor, metonymy, hyperbole, litotes, synecdoche, syntactic parallelism, etc. The above mentioned means are examined with examples from the version of the great narrator S.Orozbakov. In addition, exam-

les are given with a large number of applications of alliteration and assonance.

Key words: metaphor, metonymy, hyperbole, litotes, synecdoche, syntactic parallelism, alliteration, assonance.

“Манас” эпосу – кыргыз элинин улуу эпосу. Эпос кандай көлөмдүү болсо, анда колдонулган көркөм сөз каражаттары да өтө көп. Макалада С.Орозбаковдун вариантында колдонулган стилистикалык каражаттарга изилдөө жүргүзүлдү. С.Орозбаковдун варианты боюнча белгилүү адабиятчы С.Бегалиев мындай деп жазган: “Улуу манасчы С.Орозбаковдун вариантына кайрылып, анын индивидуалдуу өзгөчөлүктөрүнө байкоо жүргүзсөк, бир катар кескин айырмачылыктарды көрүүгө болот. Белгилүү традициялык сюжет, көркөм образ куруу ыкмалары, поэтикалык сүрөттөөлөр, ошондой эле окуяны баяндоо манерасы жалпы эпоско мүнөздүү болгон эч бир карама-каршы келбейт. С.Орозбаковдун варианты башкалардан орошон айырмаланып, өзүнүн спецификалык бөтөнчөлүктөрүн жаратат. Айрыкча эпостун поэтикалык дүйнөсүнө илимий байкоо жүргүзүүдө манасчынын талантынын индивидуалдуулук белгилери биринчи планда каралууга тийиш” [1]. С.Бегалиевдин пикири манасчынын варианты боюнча изилдөө жүргүзүүчүлөргө багыт болуп бере алат. Манасчы С.Орозбаковдун вариантында Жакыптын баласыздыгына зарлаганын сүрөттөөдө бир катар стилистикалык каражаттар колдонулган. Алар: ассонанс, аллитерация, анафора, эпифора, синтаксистик параллелизм.

Тукуму жок өтөм – деп;

Туяксыз кантип кетем – деп, [2]

Бул жердеги туяксыз деген сөз баласы, артында калып жолун уланта турганы жок дегенди билдирет. Туяк деген сөз синекдохалык милдет аткарды. “Синекдоха” (гр. - чогуу кабыл алуу деген сөздөн)-троптун бир түрү болуп мындай ыкмада бүтүн нерсе менен бөлүк нерсе же тескерисинче бөлүк нерсе менен бүтүн нерсе туюнтулат.

Баласы жоктон зарланып,

Балалууну көргөндө,

Байкуш Жакып арданып.

Ботосу жоктон зарланып,

Ботолуучу көргөндө,

Боздоп Жакып арданып.

Жогорудагы ыр саптары талдаганда Сагымбай манасчынын ыр куруу чеберчилигине баа берсе болот. Биринчиден, баласы жок адамдын зары чебер жеткиликтүү берилсе, экинчиден, жалаң “б” тыбышы менен башталган тыбыштык анафорадан түзүлүп, ал-

литерациялык ыкма менен берилген, үчүнчүдөн, синтаксистик параллелизмдин эң мыкты үлгүсү колдонулган. Параллелизм (гр. жанаша айтылуучу)-эки же андан ашык предметти, көрүнүштү катар коюу менен поэтикалык мазмунду ачып берүү жолу. Мында форма менен предмет конкреттештирилет, автордун ой жүгүртүүсү эркин жана жандуу болот. Параллелизм ыкмасы оозеки чыгармаларда жана төкмө акындардын ырларында көп кездешет.

Параллелизмди түзүлүшүнө жана маанисине карай изилдөөчүлөр ар түрдүү бөлүштүрүп жүрөт. Адабият терминдеринин түшүндүрмө сөздүгүндө төмөнкүдөй болуп төрткө бөлүнөт: Тематикалык-психологиялык, ритмдик интонациялык, лексика-морфологиялык. [3] Параллелизм – эки же бир нече кубулуштарды кеңири салыштыруу, өзүнүн функциясы боюнча параллелизм салыштырууга жакын [4].

Баласы жоктон зарланып – Ботосу жоктон зарланып, Балалууну көргөндө – Ботолууну көргөндө, Байкуш Жакып арданып – Боздоп Жакып арданып деген саптар синтаксистик параллелизди түзгөн. Бири-бири менен жарыш кетип, тематикалык-психологиялык параллелизмди түзүп турат. Ботосу жок, ботолуу деген сөздөр метафора катары колдонулду.

Тутунарга туяк жок,
Тууганымдан айрылган.
Журтта мендей чунак жок!
Карманарга туяк жок,
Канатынан айрылган,
Калкта мендей чунак жок.

Бул жерде эл-жеринен душмандары тарабынан куулуп, туугандарынан сыртта калып, же артында жыйган дүнүйөсүнө ээ болуп кала турган баласы жоктугуна арман кылганы сүрөттөлүү менен бирге манасчы тарабынан айтылган синтаксистик параллелизмдин бир үлгүсүн көрүүгө болот. Жогорудагы ыр саптарындагы канат деген сөз да метафора катары колдонулууда. Синтаксистик параллелизмге дагы бир мисал келтирсек:

Кунаным жүрөт кур болуп,
Кууп минер балам жок,
Кудайым кылды чарам жок!
Талаада жүрөт тайларым,
Тандап минер балам жок,
Таалайыма ыйлайын,
Ак ишине чарам жок.

Кунаным жүрөт кур болуп – Талаада жүрөт тайларым, Кууп минер балам жок – Таптап минер балам жок, Кудайым кылды чарам жок – Ак ишине чарам жок деген саптар бири-бири менен жарыш кетип текстке көркөмдүк берип турат. Залкар жазуучубуз Ч.Т.Айтматов С.Орозбаковдун вариантын басмадан жарыкка чыгарууда редакторлук кылып “Байыркы кыргыз рухунун туу чокусу” деп баш сөз жазган, анда: Сагымбайдан жазылып калган тексттерди кунт коюп окуп чыккан ар бир адам анын сөз байлыгына, акындык чеберчилигине сүрөткер кудуретине баш ийбей койбойт” – деген пикирин жазып калтырган.

Бул атактуу жазуучубуздун С.Орозбаковдун вариантына таамай, так берген баасы десек болот. Себеби, Жакыптын баласы жоктугуна арман кылган зарын эле сүрөттөөдө көркөм сөз каражаттарынын түрлөрү, стилистикалык каражаттар манасчы атайын бул багытта билим алган сыяктуу мыкты чеберчиликте колдонулган.

Ажал анык, чара жок,
Аман жүрөр санаа жок,
Акыретке бет алсам,
Атакелеп артымда
Наалып калар балам жок.

Жогорудагы ыр саптары да жалаң “а” тыбышынан турган анафорадан туруп, ассонанстык ыкмада берилген жана ырдын көркөмдүк кунарын арттырган.

Манасчы анафора менен катар эле эпифораны да кылдат колдонгонуна мисал келтирсек.

Алтын, күмүш бул калат,
Алган жарым тул калат.
... Алтайдан келген кул калат,
Аргымак семиз кур калат. – деген саптарда калат-калат деген сөздөр эпифора. Төмөнкү ыр саптарынын мисалга алсак,

Атам Ногой кан болду,
Жакып кандай жан болду?!
Айдаган жылкым сан болду,
Айылымдын үстү чаң болду,
Чайнаганы май болду,
Чарбадары бай болду.
Тиккени сарай үй болду,
Тексиздин баары бий болду,
Зарланып ыйлап бала үчүн
Жакып бай байкуш ий болду,
Күрөөкө зоот дат болду,
Керүүгө толгон ат болду,
Көй күлүктү көргөндө
Күлкүдөн Жакып жат болду.

Бул жерде да стилистикалык каражаттардан анафора, эпифора колдонулду. Тексттин аягындагы **болду** деген сөз эпифора болуп саналат.

Жыйынтыктап айтканда, манасчы С.Орозбаковдун вариантында колдонулган көркөм сөз каражаттары, стилистикалык каражаттар жөнүндө изилдөө жүргүзүү зарыл. Манасчылар өздөрүнүн вариантында поэтикалык ыкмаларды кандайча колдонгондуктары талдоого алуу манас таануудагы актуалдуу маселелердин бири.

Адабияттар:

1. Бегалиев С. «Манас» эпосунун көркөм каражаттары. - Ф., 1988.
2. Орозбаков С. Манас. - Б., 2010.
3. Кыргыз адабияты. Терминдердин түшүндүрмө сөздүгү. - Б., 1994.
4. Бегалиев С. Адабият таануу илимине киришүү. - Каракол-Бишкек, 2002.

Рецензент: д.филол.н., профессор Жумалиев С.С.